

Kommentar till Johan Olsson ”En förändrad brottslighet och dess konsekvenser för totalförsvaret”

KKrVA 12 april 2024

av Lars Nylén

Résumé

The norm-breaking behavior that constitutes crime takes many different forms, including that which takes place in more organized forms. It also changes with the development of society. Shootings and explosions, with many really young men as primary perpetrators, often related to serious drug trafficking, have put Sweden in a unique position. In February 2024 it was estimated that there were about 14,000 people in criminal networks and 48,000 enablers with links to such networks. In law enforcement, it is always about being able to help each other at all levels and in all functions to “connect the dots of crime”. International police cooperation is very important. The cooperation on the encrypted communication service EncroChat and the Joint Investigation Team between several countries, Eurojust and Europol are good examples of this.

BROTT FÖREKOMMER I alla samhällen. Det normbrytande beteende som utgör brott tar sig många olika uttryck, också det som sker i mera organiserade former. Ett brott innebär olydnad mot en auktoritet eller en auktoritativ norm.

I straffrätten ges en formell definition. Brott är en gärning som beskrivs i Brottsbalken eller i annan lag och för vilken det kan utdömas straff. Brottsbalken innehåller ett 120-tal brottstyper. Sen finns det varianter på dessa – ringa, normalgrad, grovt och synnerligen grovt brott. Dessutom finns det kopplat till brotten s k osjälvständiga brottsformer: försök, förberedelse, stämpling samt underlåtenhet att avvärja och förhindra.

Brottsligheten är med andra ord ett mycket diversifierat samhällsproblem, en blandning av olika typer av gärningar. Den ändrar sig också med samhällsutvecklingen. Under senare år har den blivit mer kom-

plex och sammanvävd, inte minst på grund av att människor, gods och tjänster i betydande grad rör sig transnationellt och transkontinentalt. Det digitaliserade sammankopplade samhället har skapat en ny värld, cyberrymden, där även brottslighet frodas. Det är uppenbart att samhället har en allvarlig situation och en viktig och svår uppgift att tackla.

Brottsutvecklingen

Johan Olsson redovisar två övergripande förändringar när det gäller brottsutvecklingen: Den traditionella brottsligheten har minskat och den organiserade brottsligheten har ökat.

Om brottsutvecklingen kan man tala länge och man kan ha olika infallsvinklar: tidsperspektivet, vilka perioder man jämför, strukturen, orsakerna, vad som gör att siffrorna ändrar sig i statistiken (plus och minus), effekterna av olika brottsbekämpande åtgärder, inklusive straffets funktion, och vad som är nytt under solen. Vad anmäls till statistiken, vad upplever enskilda människor och vad skiljer upplevd ottrygghet från verklighet? Diskussionen och problemlösningen blir ofta olika beroende på perspektivet: juristen, samhällsvetaren, ekonomen, socialarbetaren, psykiatern eller genetikern. Man närmar sig brottsligheten från olika utgångspunkter och talar i viss mån olika språk.

Brott i organiserade former ökar, liksom nationsgränsöverskridande brottslighet. Det finns flera typer av kriminella miljöer. Brå¹ definierar organiserad brottslighet på följande sätt: Det rör sig om en nätverksbaserad vinstinriktad brottslig verksamhet i projektform som har vilja och förmåga att skydda och underlätta brottsligheten genom otillåten påverkan (trakasserier, hot, våld och korrruption). Det är en brottslighet som främst är ute efter att tjäna pengar.

Samtidigt måste den upprätthålla sitt eget sanktionssystem och sin egen beskyddarverksamhet, för den får inte hjälp av samhället för att rätta till när något går fel. Då uppstår en parallell ordning till vår ordinarie rättsordning, vilket blir ett tillkommande problem. Man driver in skulder och utmäter straff, även dödsstraff, för den som bryter mot den undre världens normer. Ytterst uppstår utdragna vendettor och en maffiastruktur.

När det gäller den traditionella brottsligheten blir diskussionen lite knepigare. Dels beroende på vilket tidsperspektiv som vi anlägger. Dels beroende på vad vi innefattar i begreppet traditionell brottslighet.

Ser vi till de sk mängdbrotten, så minskar antalet anmälda tillgreppsbrott, bostadsinbrott, bilstölder och butiksstölder. Här spelar säkert an-

mältningsbenägenheten en roll. Är det lönt att göra anmälan, mer än för att tillgodose ett krav från respektive försäkringsbolag? Hur mycket av brottsligheten har bytt domän och döljs i cyberrymdens dimma?

Däremot ökar en annan del av den traditionella brottsligheten. Antalet anmälda brott mot liv och hälsa, sexualbrott och narkotikabrottslighet ökar, för att inte tala om bedrägeribrotten som på 10 år ökat med 43 %, kortbedrägerier och brott genom social manipulation (lura en person på pengar). Det är en mycket flexibel kriminell verksamhet som snabbt anpassar sig.

Under de senaste åren har gängbrottsligheten ändrat karaktär och ökat. Ofta sägs att aktörerna i dagens gängbrottsligheten är lättkränkta och värnar sin heder. Det är mycket av ”öga för öga och tand för tand”. Skjutningar och sprängningar, med många mycket unga män som primära gärningsmän, ofta relaterat till grov narkotikahandel, har satt Sverige i en unik position.

I februari 2024 redovisade Polismyndigheten i ett regeringsuppdrag siffror som kraftigt avvek i förhållande till tidigare siffror och skakade om och ifrågasattes. Det bedömdes finnas cirka 14 000 personer i kriminella nätverk och 48 000 med kopplingar till sådana nätverk. Siffrorna byggde på bland annat underrättelseuppgifter.

Möjliggörare

Ungefär samtidig redovisade Brå en rapport (2024:2) om s k möjliggörare för kriminella nätverk, personer i kommunal, statlig och privat verksamhet som missbrukar sin tjänst eller sitt uppdrag. I gruppen ingår personer som stöttar nätverken med logistikstöd, fattar gynnande beslut på felaktiga uppgifter, läcker känslig information och bistår med att skapa legitima fasader för den kriminella verksamheten. Brå menade att gruppen kan delas upp i de manipulerade, de upparbetade, de affärsmässiga och de placerade möjliggörarna.

Den här typen att stöd till brottsligheten har alltid funnits, i olika utsträckning för olika typer av brott. Före brottsbalkens tillkomst år 1962 talade man om *faution* (av lat *favere* i betydelsen gynna, främja och beskydd). Det kunde bestå i att hjälpa någon att undgå rättslig påföljd, som att gömma en brottsling eller främja hans flykt, eller i att utnyttja resultat av en föregående brottslig verksamhet, exempelvis häleri i förhållande till föregående brott, såsom stöld och förskingring.

Givetvis förekommer även normbrytande agerande som inte är brott, d v s inte är kriminaliserat av samhället, men som ändå kan vara pro-

blematiskt och riskfyllt beteende, exempelvis inom den brottsliga världen och hederskulturerna.

Närhetsprincipen och samarbete

Ett problem, av internt och effektivitetspåverkande slag, är vad som skulle kunna kallas ”den polisiära närhetsprincipen”. De flesta brott kan knytas till en mer eller mindre exakt plats, liksom att en olycka alltid inträffar i en kommun. Brottforum har betydelse för om svensk lag ska tillämpas eller inte och i processrätten för att ange vilken domstol som är behörig laga domstol. Laga domstol är i brottmål i första hand rätten i den ort, där brottet förövats. När det gäller den grova brottsligheten, men även annan brottslighet, kan det dock, i vart fall inledningsvis, vara oklart var i olika led en brottslig gärning ägt rum eller kan komma att äga rum. Vissa brott pågår över nations- och förvaltningsgränser.

I många länder gäller en ordning som innebär att en polisman bara får utöva sina polisiära befogenheter inom det egna polisdistriktet eller vid efterföljande på bar gärning och flyende fot (hot pursuit). Även i Sverige fanns länge en sådan regel, om när en polisman fick utsträcka sin verksamhet utom polisdistriktet. Efter händelserna i Ådalen 1931 fick Sverige en statspolisorganisation som vid behov skulle förstärka den lokala kommunala polisen. Organisationen ändrades i samband med att hela polisväsendet förstatligades år 1965 och kriminalstatspolisen utvecklades till Rikskriminalpolisen.

Med ökande gränsöverskridande, transnationell och transkontinental brottslighet, framför allt på narkotikabrottsområdet, fick Rikskriminalpolisen allteftersom vidgade uppgifter. Därmed uppstod spänningar mellan storstädernas polis, polismyndigheterna, och den nationella polisen. Vid den omvälvande polisreformen år 2014 var ett av målen att göra hela polisorganisationen till en myndighet utan några inre förvaltningsgränser. Likväl förekommer spänningar om vad som är lokalt ansvar och vad som bäst sköts nationellt eller av gemensamma riksenheter. Det tycks i många sammanhang i samhället förekomma spänningar mellan generalister och specialister. Alltför ofta kan man möta attityden ”kan själv”. Det verkar som om pendeln hela tiden rör sig mellan ytterligheterna och har svårt att stanna på ”både och”. I brottsbekämpningen handlar det hela tiden om att kunna hjälpas åt på alla nivåer och i alla funktioner att ”connect the dots”.

Den gemensamma europeiska brottsprioriteringen har av EU, baserat på Europols hotanalys, beslutats omfatta:

- kriminella högrisknätverk
- cyberattacker
- människohandel
- sexuell exploatering av barn
- smuggling av migranter
- framställning, olaglig handel och distribution av cannabis, kokain och heroin
- framställning, olaglig handel och distribution av syntetiska droger och nya psykoaktiva substanser
- internetbedrägeri
- punktskattebrott
- gemenskapsinterna momsbedrägerier via skenföretag
- immaterialrättsbrott, varu- och penningförfalskning
- brottsfinansiering, penningtvätt och återvinning av tillgångar
- organiserade egendomsbrott
- miljöbrott.
- handel med skjutvapen.

Som Johan Olsson påpekar är det uppenbart att brottsligheten och de kriminella inte längre håller sig i polisorganisationens rutor, om de nu någonsin gjort det. Så har det varit sen narkotikabrottsligheten tog fart på 1980-talet. Den senaste tiden visar också tydligt hur personer med svensk anknytning från utlandet styr även gängbrottslighet i Sverige. Till detta måste läggas det hybridhot, för att rubba vårt samhälle och påverka vår suveränitet, som antagonistiska stater genomför direkt eller i maskopi med sk proxies, kriminella grupper och enskilda personer. Andra länder upplever likande problematik.

Givetvis har de kriminellas arbetssätt betydelse för polisväsendets arbetsformer, ledningsstruktur och fördelning av resurser. Det internationella polissamarbetet får allt större vikt och involverar även internationella åklagare. Exempelvis måste internationella efterlysningar och arresteringsordrar kunna beslutas och kommuniceras väsentligt mycket snabbare jämfört med för tjugo år sedan.

Kraften och nödvändigheten av god samarbetsförmåga i det internationella polissamarbetet visade sig mycket tydligt i samband med att det franska gendarmeriet år 2020 lyckades ta sig in i den krypterade kommunikationstjänsten EncroChat, intensivt nyttjad av grovt kriminella.

En gemensam operation, Joint Investigation Team, inleddes i flera länder tillsammans med Eurojust och Europol. Det blev en stor framgång.

Samarbete och samverkan är svårt. Den amerikanske presidenten Harry S Truman (1945–1953) sa: ”It’s amazing how much you can do together when nobody takes the credit.”

Författaren är polischefsutbildad jurist, tidigare länspolismästare, riks-kriminalchef och generaldirektör samt ledamot av KKrVA.

Not

1. Förkortning för Brottsförebyggande rådet.